

MARIÁN ZOUHAR:**Význam v kontexte**

Bratislava: Aleph, edícia Noema 2011, 354 s.

Marián Zouhar, ktorý v priebehu posledných pár rokov publikoval viacero významných monografií a niekoľko desiatok vedeckých štúdií z analytickej filozofie, filozofie jazyka, logiky a logickej sémantiky, nedávno vydal svoju v poradí už siedmu knižnú publikáciu s názvom *Význam v kontexte*. Prostredníctvom nej vstúpil do búrlivej diskusie o zložkách, ktoré determinujú obsah vety vzhľadom na kontext jej použitia. Jadro sporu spočíva v tvrdení, že prirodzený jazyk nie je dostatočne transparentný na stanovenie obsahov jeho jednotlivých výrazov, pretože existuje rozdiel medzi *doslovným významom* vety (význam, ktorý je determinovaný iba na základe sémantických konvencií a syntaktického usporiadania jednotlivých zložiek vety), *vyjadreným obsahom* vety (to, čo je povedané, vyjadrená propozícia) a *komunikovaným obsahom* (to, čo sa komunikuje, mienená či implikovaná propozícia). Adresát výpovede preto musí spravidla nejakým spôsobom obohatiť doslovný význam vety vzhľadom na kontext jej použitia, aby úspešne identifikoval to, čo veta, ktorú hovorca použil, vyjadruje, resp. čo pomocou nej hovorca komunikoval. V tejto súvislosti Zouhar obhajuje tézu, že to, „čo veta vyjadruje vzhľadom na kontext jej použitia, čo najtesnejšie korešponduje so syntaktickou stavbou vety“ (s. 28).

Knihu autor člení do siedmich kapitol a dvoch samostatných častí. V prvej časti (1. – 3. kapitola) sa venuje rozpracovaniu vlastnej koncepcie, zatiaľ čo v druhej časti (4. – 7. kapitola) kriticky hodnotí tri štandardné teórie determinácie obsahu vety vzhľadom na kontext jej použitia – sémantický minimalizmus, indexikalizmus a kontextualizmus.

Všetky tri vrstvy významu sú predmetom prvej kapitoly. Autor v nej bližšie charakterizuje doslovný význam vety (s. 41-50) na základe *princípu kompozicionality*, sémantických konvencií a predstavuje súčasne jeden z dôležitých teoretických nástrojov na zachytenie syntaktickej štruktúry vety, ktorý v ďalších kapitolách hojne využíva: stromové štruktúry, stromové diagramy (s. 44-47). Súčasťou tejto kapitoly je aj výklad koncepcie P. Gricea (s. 50-66), ktorý rozlišuje medzi vyjadrenou propozíciou (druhá vrstva významu) a mienenou propozíciou (tretia vrstva významu).

Druhá kapitola je venovaná vyjadrenej propozícii, resp. tomu, čo veta vyjadruje vzhľadom na kontext jej použitia. V najjednoduchšom prípade, keď veta neobsahuje žiadny indexický či iný kontextovo citlivý výraz, je vyjadrená propozícia totožná s jej doslovným významom, teda s významom, ktorý veta vyjadruje na základe sémantických konvencií a syntaktického usporiadania. V prípade, že veta takýto výraz (resp. výrazy) obsahuje, vyjadrenú propozíciu dostaneme vtedy, keď tomuto výrazu (resp. výrazom) priradíme kontextovo determinované sémantické obsahy. Veta teda bude v rôznych kontextoch vyjadrovať rôzne propozície v závislosti od toho, aké sémantické obsahy budú nadobúdať indexické či iné

kontextovo citlivé výrazy. Zouhar uvedenú problematiku podrobne osvetľuje na základe výkladu Kaplanovej teórie *indexických* výrazov a niektorých črt dvojdimenzionálnej sémantiky (s. 72-74). Záver tejto kapitoly patrí rozdielom medzi sémantickým minimalizmom a kontextualizmom.

Ideovo nosnú časť celej monografie tvorí tretia kapitola, ktorá ponúka výklad autorovej vlastnej koncepcie *minimálneho indexikalizmu*. Podľa nej vyjadrená propozícia niekedy neobsahuje len to, čo je determinované doslovným významom a kontextovo citlivými zložkami, ktoré sa vo vete *explicitne* vyskytujú, ale aj to, čo je determinované na základe takých syntaktických jednotiek, ktoré sa vo vete vyskytujú len *implicitne*, resp. dajú sa identifikovať iba na hĺbkovej úrovni logickej formy, nie na povrchovej úrovni vety (s. 126). Dôležité je tiež tvrdenie, že sémanticky relevantné sú len tie komunikačné intuície, ktorými disponuje hovorca, keďže hovorca v súlade s nimi vyberá vhodnú vetu s vhodným sémantickým obsahom vzhľadom na daný kontext použitia (s. 132).

Autor ďalej pripomína, že v jazyku máme viacero predikátov, ktoré sú graficky aj foneticky nerozlišiteľné, no napriek tomu ide o rôzne predikáty. V tejto súvislosti uplatňuje známe Cmorejovo rozlíšenie medzi *jazykovým výrazom* a *semivýrazom*, pričom do uvedenej dvojice vkladá tretí člen, ktorý nazýva *štruktúrovaný semivýraz*. Semivýraz je tak určitá postupnosť znakov, ktorú treba doplniť o syntaktické náležitosti (štruktúru) a potom priradiť uvedenej syntaktickej jednotke určitý konkrétny význam (s.145-147). Teda každá veta je nielen sémanticky, ale aj syntakticky jednoznačná, jasne špecifikovaná a určitá. Na príkladoch, v ktorých sa vyskytujú vety bežne pokladané za viacznačné, potom autor ilustruje skutočnosť, že hovorcovou intenciou je spravidla použiť takúto sémanticky a syntakticky určitú vetu. V opačnom prípade nemôžeme považovať jeho príspevok do komunikácie za vedomý, úprimný a plnohodnotný (s. 151-154).

V rámci autorovej argumentácie sú kľúčové úvahy o eliptickom vyjadrovaní (s. 154-159). Bežne vyslovujeme iba nevetné útvary, ale napriek tomu naše výpovede hodnotíme tak, že sa nimi povedalo niečo pravdivé, resp. nepravdivé. Zouhar prichádza s originálnym riešením tohto fenoménu, pričom sa odchyľuje od štandardného vysvetlenia, ktoré pokladá elipsu za syntaktickú záležitosť. Tvrdí, že elipsa je v skutočnosti sémantická záležitosť v tom zmysle, „že relevantná časť komunikácie či textu určuje hodnoty premenných zodpovedajúcich druhov, ktoré môžeme identifikovať na úrovni logickej formy daných eliptických vyjadrení“ (s. 157). Na označenie nevetných útvarov či nekompletných viet, pomocou ktorých môžeme vyjadriť takto získané kompletne propozície, používa termín *vetný radikál*. To však neznamená, že na prvý pohľad kompletne vety nie sú vetnými radikálmi. Skôr naopak, často ide tiež o vetné radikály, ktoré až vzhľadom na kontext použitia môžu vyjadrovať kompletnú propozíciu. Iluziórna predstava o tom, že to tak nie je, vzniká preto, lebo v jazyku existuje veta, ktorá má taký istý semivýraz ako daný vetný radikál.

Jadrom *minimálneho indexikalizmu* je teda téza, že všetky vplyvy kontextu sa musia týkať sémantických obsahov lexikálnych (slovo, predpona, prípona a podobne) či gramatických (gramatické časy, pády a rôzne ďalšie tvary) jednotiek vyskytujúcich sa v danom výraze. Sú to buď *explicitné* lexikálne, resp. gramatické jednotky vety, alebo ide o hodnotu *implicitnej* premennej, pričom „v takom prípade hovorca vo svojej výpovedi použil

vetný radikál, v ktorom sa táto premenná vyskytuje na úrovni logickej formy, nie kompletnú vetu“ (s. 160). Hovorca môže tak použiť vetu, v ktorej bude zachytené všetko relevantné, alebo vetný radikál, v ktorom je minimálne na úrovni logickej formy prítomná premenná, a tá získava hodnotu na základe hovorcových komunikačných intencií.

Druhá, rozsahom kratšia časť knihy sa postupne venuje jednotlivým vybraným predstaviteľom sémantického minimalizmu (Kent Bach, 4. kapitola), indexikalizmu (Jason Stanley, 5. kapitola) a kontextualizmu (Francoas Racanati, 6. kapitola). Záver patrí kritickému výkladu kontextualizmu (7. kapitola). Je zrejme, že autorove sympatie sú na strane sémantického minimalizmu a indexikalizmu, no napriek tomu sa čitateľ môže zoznámiť s jeho niektorými základnými výhradami proti nim. Problematizuje napríklad pojem propozičného radikálu a procesu expanzie u K. Bacha (s. 221-226), kriticky skúma aj povahu implicitných premenných u J. Stanleyho (s. 260-272) atď. Podrobnejšie sa zaoberá názormi F. Racanatiho, jeho hlavným metodologickým princípom dostupnosti, pojmom voľného obohatenia a na to nadväzujúcou problematikou variadických funkcií. (s. 286-306). Práve nedostatočné zdôvodnenie potreby voľného obohatenia je dôvodom, prečo by sme mali podľa autora dať prednosť minimálnemu indexikalizmu pred Racanatiho verziou kontextualizmu.

Siedmu kapitolu tvorí kritické posúdenie kontextualizmu. Podľa kontextualizmu sa v propozícii, ktorú veta vyjadruje vzhľadom na určitý kontext, nachádzajú vďaka pragmatickým procesom aj určité neartikulované zložky. Tie nezodpovedajú žiadnym explicitným či implicitným lexikálnym alebo gramatickým jednotkám, čo podľa autora znamená, že kontextualizmus je inherentne neurčitý; neposkytuje jasné a jednoznačné analýzy, na základe ktorých by sa dali formulovať správne predikcie (s. 312). Hlavnú námietku formuluje autor v tvrdení, že kontextualista musí *implicitne* prijať určitú verziu sémantického minimalizmu či indexikalizmu, lebo v opačnom prípade nebude schopný formulovať svoje vlastné stanovisko (s. 332). Nedokáže totiž zabrániť nekonečnému regresu, ktorému jeho tvrdenia podliehajú, bez toho, aby neprijal v určitej fáze svojej argumentácie minimálne propozície, a teda názor, že niektoré vety vyjadrujú propozíciu na základe sémantických konvencií, kompozicionality, prípadne minimálneho vplyvu kontextu.

Monografiu *Význam v kontexte* považujem za dôležitú v troch ohľadoch. Slovenský a český čitateľ má možnosť zoznámiť sa s erudovaným pohľadom na jednu aktuálnu tému filozofie jazyka. Keďže nepoznám nijakú slovenskú publikáciu, ktorá by sa touto konkrétnou témou zaoberala tak obsérne a do hĺbky, je zrejme, že monografiu *Význam v kontexte* môžeme v tomto smere pokladať za prelomovú. Okrem toho samotná autorova koncepcia *minimálneho indexikalizmu* je plnohodnotným príspevkom do prebiehajúcej diskusie a treba len dúfať, že v blízkom čase bude monografia preložená do anglického jazyka. Ide o veľmi dobre napísanú a koncepčne premyslenú knihu, z ktorej môže načerpať inšpirácie každý, kto sa zaoberá filozofickými otázkami jazyka.

Marek Neština

Marek Neština
Inštitút kontextuálnej teológie EBF UK v Bratislave
Bartókova 8, 811 02 Bratislava 1, SR
e-mail: nestina@fevth.uniba.sk